

*Г. О. Васьківська,
В. І. Кизенко,
Інститут педагогіки НАПН України*

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАВЧАННЯ:
ЧЕРЕЗ ЦІЛІСНІСТЬ, НАСТУПНІСТЬ
І ТЕОРЕТИЧНУ ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ДО ЯКОСТІ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

Анотація до видання «Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі : монографія / [авт. кол. : В. І. Кизенко, Г. О. Васьківська, С. П. Бондар й ін.] ; за наук. ред. В. І. Кизенка. – К. : Пед. думка, 2012. – 216 с.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

**ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ
В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ**

ISBN 978-966-644-281-2

До монографії «Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі» увійшли матеріали досліджень лабораторії дидактики Інституту педагогіки НАПН України з теми «Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі».

У роботі розкрито теоретико-методичні засади диференціації навчання в основній школі, сутність факультативів як форми диференціації навчання, дидактичні засади допрофільної підготовки школярів, особливості формування в учнів системи знань про людину, диференційований підхід до формування загальнонавчальних компетентностей учнів, форми організації навчальної діяльності учнів, методи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, особливості самостійної роботи учнів на навчальних заняттях.

Однією з тенденцій розвитку сучасної освіти є її спрямованість на особистість людини. Перед навчальним процесом у загальноосвітньому навчальному закладі постає вимога забезпечити умови для оптимального розвитку кожної дитини. Освіта постає як дитиноцентрична, особистісно орієнтована на конкретного учня з його самоціннісними характеристиками. Диференційоване навчання у школі є ефективним, коли створюється сукупність науково обґрунтованих форм диференціації, які відповідають ідеям, педагогічним цінностям, покладеним в основу діяльності загальноосвітнього навчального закладу.

Гуманістична орієнтація диференціації потребує, щоб в організації диференційованого навчання зважувалися інтереси кожного учня, розкривалися особливості його унікальної, багатогранної особистості. Цього можна досягти завдяки впровадженню комплексу форм диференційованого навчання (наприклад, класи корекції або гімназійні класи).

Використання комплексу форм диференційованого навчання створює умови для розвитку всіх учнів: увага приділяється і обдарованим дітям, і дітям «групи ризику», і дітям з яскраво вираженими пізнавальними інтересами, і практично орієнтованим дітям. Якщо учень з низькими пізнавальними здібностями в початковій школі не потрапив до класу підвищеного рівня або до гімназійного, завжди є імовірність, що здібності виявляться у старшому віці, і тоді він зможе або навчатись у профільному класі, або поглиблено вивчати окремі навчальні предмети у класі «гнучкого складу», або вибрати спеціальні курси для вивчення.

Навчання у класах для інтелектуально обдарованих дітей організується на високому рівні. Тож необхідно зважати й на те, що у кожного такого учня є й інші індивідуально-типологічні особливості (домінантність півкуль, особливості розвитку пам'яті, уваги, спрямованість інтересів тощо), які не можна нехтувати у навчальному процесі.

З упровадженням комплексу форм диференційованого навчання усунувається жорстко запрограмована визначеність: якщо учень потрапив до класу підвищеного рівня, то здобуде якісну освіту, якщо – ні, то «приречений» на низький рівень засвоєння знань. Завдяки наявності комплексу форм диференційованого навчання зростають можливості загальноосвітнього навчального закладу щодо проектування і реалізації варіативної освіти, яка відповідає інтересам і потребам кожного учня.

Якість освітнього процесу в умовах диференціації буде вищою за умови відповідності комплексу форм вимогам цілісності, наступності, теоретичної обґрунтованості.

Вимога цілісності. Комплекс форм диференційованого навчання охоплює його види (за загальними пізнавальними і спеціальними здібностями, за інтересами, нахилами, за професійними орієнтаціями) і рівні (рівень класу і рівень загальноосвітнього навчального закладу). Якщо у запланованій структурі диференціації навчання не виокремлюється та чи інша форма диференціації, характерна для цього виду, то вимога цілісності орієнтує педагогічний колектив на компенсаційні педагогічні дії.

Вимога наступності. Забезпечується взаємозв'язок форм диференційованого навчання, які використовуються на різних вікових етапах. Ця вимога орієнтує педагогічний колектив на спеціальні педагогічні дії, готуючи «основу» для організації диференційованого навчання на наступному освітньому ступені й проектуючи трансформацію наявних форм диференціації.

Вимога теоретичної обґрунтованості. Види і форми диференційованого навчання потрібно чітко співвідносити з умовами функціонування загальноосвітнього навчального закладу, постійно аналізувати й коригувати процес навчання.

Теоретична обґрунтованість зумовлює потребу зважати на чинники, які впливають на вибір форм диференційованого навчання:

- а) основні концептуальні ідеї освітнього процесу;
- б) перспективи розвитку загальноосвітнього навчального закладу;
- в) проблеми і суперечності освітньої діяльності;
- г) особливості мікросоціуму і контингенту учнів (потреби батьків і дітей);
- д) специфічні особливості загальноосвітнього навчального закладу (кількість учнів, матеріальне оснащення, розташування тощо);
- е) настановлення і можливості педагогічного колективу.

У монографії висвітлено актуальні питання диференціації навчання в основній школі.

У першому розділі «**Теоретико-методичні засади диференціації навчання в основній школі**» обґрунтовано концепцію диференціації на-

вчання в сучасній основній школі, запропоновано способи реалізації її положень у змісті освіти, формах і методах навчання. Досліджено сутність рівневої диференціації, що визначає розподіл учнів за здібностями, показниками яких у процесі діяльності є те, наскільки вони швидко, легко й ґрунтовно опановують цю діяльність, які способи (раціональні, нераціональні) застосовують у ході її організації та виконання. Виходячи з цього, типологічні групи учнів можна виділяти за здібностями за такими критеріями – це рівні:

- а) розвитку пізнавального інтересу, ставлення до предмета;
- б) науковості – здатності до учіння, яка включає узагальненість мислення, здатність до абстрагування тощо;
- в) предметних знань і вмінь;
- г) комунікативних умінь і навичок;
- д) розвитку рефлексійної культури.

У другому розділі **«Факультативи як форма диференціації навчання в основній школі»** висвітлено розроблену систему факультативного навчання, яка реалізується за умов звичайного педагогічного процесу у масових загальноосвітніх школах, а також у загальноосвітніх закладах інших типів з урахуванням особливостей їх завдань та навчальних планів. Доведено, що з метою створення сприятливих умов для процесу самовизначення школярів доцільно використовувати у 5–9-х класах факультативи загальнорозвивального і предметного характеру. Визначено педагогічні функції факультативів для школярів. Обґрунтовано зміст факультативних курсів, що оглядово і доступно відображає основні сфери оточуючого світу і структурується у банк факультативних курсів. Запропоновано методику вивчення факультативних курсів у 5–9-х класах, яка базується на принципах демократизму, розширенні спілкування і виявленні особистісного фактора. Ефективність факультативних занять істотно залежить від рівня методичної підготовки вчителя до організації і проведення цих занять, усвідомлення ним сучасних вимог до факультативних занять з огляду на загальні вимоги до організації уроку, специфіку занять за інтересами учнів.

У третьому розділі **«Дидактичні засади допрофільної підготовки школярів основної школи»** обґрунтовано розроблену дидактичну модель допрофільної підготовки. Використовування запропонованої дидактичної моделі забезпечує створення психологічного супроводу допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів (діагностування з виявлення нахилів, спрямованості і мотивації учнів до певного профілю навчання, того чи іншого виду діяльності, моніторинг успіхів школярів у процесі освоєння курсів за вибором, індивідуальні консультації, групові тренінги тощо). Установлено головні чинники, що впливають на успішну реалізацію допрофільної підготовки учнів основної школи:

а) створення шкільних центрів з допрофільної підготовки з метою допомоги учням у виборі профілю навчання;

б) здійснення психологічного та педагогічного супроводу профільного самовизначення учнів;

в) інформаційне забезпечення допрофільної підготовки впроваджено в діяльність школи.

У четвертому розділі **«Формування системи знань про людину в учнів основної школи в умовах диференційованого навчання»** обґрунтовано розроблену дидактичну модель формування системи знань про людину в учнів основної школи побудованої з таких дидактичних складових, як мета, завдання, дидактичні основи, діяльність учителя, діяльність учнів, диференційований підхід. Використовування запропонованої дидактичної моделі забезпечує:

а) діагностику індивідуальних психологічних ознак особистості;

б) розширення і поглиблення знань, умінь і навичок як способів діяльності в межах обраного напрямку формування системи знань про людину;

в) емоційне задоволення, що активізує пізнавальні процеси і стимулює творчість особистості;

г) адаптацію учнів основної школи до навчально-виховного процесу та коригування навчальної діяльності;

д) формування способів пізнання у навчанні предметів природничо-гуманітарного циклу є упровадження допрофільної підготовки через організацію курсів за вибором.

У п'ятому розділі **«Диференційований підхід до формування загальнонавчальних компетентностей учнів основної школи»** обґрунтовано розроблену дидактичну модель формування загальнонавчальних компетентностей учнів, яка має технологічний характер і складається з п'яти основних кроків:

а) визначення структури загальнонавчальних компетентностей учнів;

б) діагностика загальнонавчальних знань, умінь та навичок учнів, вивчення їх пізнавальних можливостей, організація психолого-педагогічного супроводу процесу формування та розвитку їх пізнавальних мотивів та інтересів;

в) відображення у змісті шкільної освіти відповідних способів навчальної діяльності; розроблення системи завдань, орієнтованих на загальнонавчальні види діяльності; визначення оптимальних форм, методів та ефективних технологій диференційованого навчання.

У шостому розділі **«Форми організації навчальної діяльності учнів основної школи в умовах диференційованого навчання»** розкрито сутність системи форм організації навчальної діяльності учнів основної школи, яка ґрунтується на засадах варіативності в умовах диференційованого

навчання. Для забезпечення диференціації навчання визначені дидактичні умови варіативності використання форм організації навчальної діяльності учнів:

- а) визначення оптимального співвідношення форм організації навчальної діяльності учнів для кожного навчального предмета;
- б) ведення постійного рейтингу цих форм;
- в) застосування їхніх інноваційних різновидів, необхідних у сучасному інформаційному просторі;
- г) створення у загальноосвітньому навчальному закладі інформаційного центру;
- д) організація постійнодіючого семінару з актуальних проблем.

У сьомому розділі «**Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів основної школи умовах диференціації навчання**» обґрунтовано зміст, структуру та типологію методів активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів і встановлено їх вплив на формування компетентностей учнів як однієї зі складових технології формування ключових компетентностей школяра, яка передбачає взаємозв'язок етапів:

- мотиваційно-цільового;
- інформаційно-змістового;
- операційно-діяльнісного;
- практично-рефлексивного.

Виокремлено дидактичні умови застосування методів активізації навчально-пізнавальної діяльності в умовах диференціації навчання в основній школі:

- стимулювання внутрішньої мотивації;
- стимулювання інтелектуальної діяльності;
- емоціогенність і цікавість навчального змісту;
- практичне значення та користь знань;
- проблемно-пошуковий характер навчально-пізнавальної діяльності;
- діалогове спілкування

У восьмому розділі «**Диференціація самостійної роботи учнів основної школи на навчальних заняттях**» визначено сутність та педагогічні умови диференціації самостійної роботи учнів. Розкрито рівневу диференціацію самостійної роботи учнів на навчальних заняттях.

Монографія адресована науковцям, викладачам і студентам педагогічних навчальних закладів, аспірантам, докторантам, слухачам інститутів і курсів підвищення кваліфікації працівників освіти, учителям, методистам і управлінцям.